

LIETUVOS ESTETIKOS ISTORIJOS KLAUSIMAI

R. SKEIVYS

K. KORSAKO MENIŠKUMO SAMPRATA

XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje lietuvių estetika vystėsi ypač intensyviai. Kauno universitete buvo pradėti skaityti estetikos paskaitų kursai. Kur kas pagausėjo straipsnių estetikos klausimais, pasirodė pirmieji profesionalūs estetikos veikalai lietuvių kalba. Sukonkretėjo, tapo aiškesnės ir diferencijuotesnės estetikos koncepcijos literatūros bei kitų menų kritikos darbuose. Aktualių kultūrinio gyvenimo poreikių skatinama, estetikos problemomis gyvai ėmė domėtis visuomenė.

Vienas iškiliausių XX a. trečiojo ir ketvirtąjo dešimtmečio lietuvių marksistinės estetikos atstovų yra K. Korsakas. Jo estetinės pažiūros susiformavo rusų revoliucinių demokratų bei marksistinės estetikos atstovų idėjų veikiamos. Nors tai paliko eklektikos žymę, visų pirma K. Korsako estetika vertintina kaip gyva ir paveiki savo meto dvasinių ieškojimų ir tendencijų išraiška, organiškai jungianti demokratinės anti-fašistinės lietuvių visuomenės meninius siekius ir idealus su poreikio radikaliai pertvarkyti atgyvenusius visuomeninius santykius įsisąmoninimu, su komunistinės ateities perspektyva.

Apie K. Korsako estetiką jau nemažai rašyta. Išsamiausia yra K. Amb-raso studija¹. Vertingų apibendrinimų ir teiginių pateikta taip pat A. Samulionio², G. Vaitkūno³, V. Galinio⁴, V. Vanago⁵ darbuose. Remiantis jų mintimis, galima postuluoti tokius pagrindinius K. Korsako estetikos teiginius. 1. Menas yra gyvenimo tiesos atspindys. Optimaliausias šio atspindžio variantas yra realistinis menas. 2. Meną formuoja visuomenės gyvenimas. Jo paskirtis — tobulinti šį gyvenimą, skatinti jo pažangą, išreiškiant darbo žmonių interesus ir siekius. 3. Menininko uždavinys — įsiklausyti į gyvenimą, į laiko reikalavimus ir savo talentu tarnauti pažangos jėgoms. 4. Menas todėl yra menas, kad išsiskiria ypatinga išraiš-

¹ Žr.: Ambrašas K. Pažangioji lietuvių kritika 1918—1940.— V., 1978.

² Žr.: Samulionis A. Pažangiosios estetinės minties raida lietuvių literatūroje 1917—1940 m.— Kn.: Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių literatūra. V., 1967, p. 118—162.

³ Žr.: Вайткунас Г. Очерк развития эстетической мысли в Литве.— М., 1972.

⁴ Žr.: Galinis V. Naujos kryptys lietuvių literatūroje.— V., 1974.

⁵ Žr.: Vanagas V. Realizmas lietuvių literatūroje.— V., 1978.

kos forma — poetiška gyvenimo tiesos atodanga vaizdais. Menas jaudina ir jaudindamas veikia mūsų mąstymą, formuoja vertybes, įsitikinimus ir idealus.

Iš šių teiginių išryškėja K. Korsako estetikos gnoseologinis ir sociologinis pobūdis. Svarbiausia mene — gyvenimas, tiesa apie gyvenimą, ji yra meną sąlygojantis veiksnys, nors K. Korsakas ir pripažįsta grįžtamąjį meno poveikį gyvenimui. Kūryba — tai „gyvenimas, įvilktas į meno vaizdus“⁶. „Rašytojas privalo ne tik mokėti gražiai parašyti, bet ir išmintingai parašyti. Gi tikroji gyvenimo išmintis reiškiasi nuolatinėje pažangoje, nuolatiniam progresui ir tobulesnei ir teisingesnei žmonių santvarkai“⁷.

Šiame kontekste yra natūralus ir suprantamas neigiamas K. Korsako nusistatymas estetinius tikslus į pirmą vietą keliančio meno atžvilgiu. Idėjinį poveikį laikant viena svarbiausių meno paskirčių, būtų nenuosekle menu, atmetantį kryptingą vaizduojamosios tikrovės interpretavimą, vertinti kaip gyvenimišką, neformalų, išreiškiantį visuomeninės pažangos idealus. Einant toliau, būtų galima padaryti išvadą, kad patį meniškumo aspektą K. Korsakas laiko antraeiliu ir kad tai patvirtina jo kritikos straipsniai, kuriuose meninės tikrovės pažangumo ir teisingumo klausimai yra nustumti meniškuosius. Iki tam tikros ribos galima tokio požiūrio laikytis, bet jis pasidaro klaidingas, kai manoma, jog apie K. Korsako meniškumo sampratą yra pasakoma viskas. Jei pagal jį spręsimė, pagristai kils klausimas, o kokių tada būdu orientuojamasi meno reiškinių įvairovėje, kokių būdu skiriama, kas estetiškai reikšminga, o kas ne, apie ką verta kalbėti, o kas tėra atsitiktinumas kintančioje ir besimainančioje kūrybos panoramoje? Atsisakant arba apribojant estetinio kriterijaus taikymo lauką, prarandamas arba apribojamas ir pats pagrindas, darantis meną menu. Tuo tarpu K. Korsakas — tai ne kartą yra pažymėjęs jo estetinių požiūrių tyrinėtojai — gerai jaučia ribą, skiriančią meną nuo nemeno. Neturėtų jis šitos dovanos — negelbėtų nei pažangiausios, nei teisingiausios teorijos — nuomonių ir skonių autoriteto, literatūrinės mokyklos formuotojo įtaiga, be kurios neįmanoma būti kritiku, būtų nepasiekiamo.

K. Korsako meniškumo sampratos susiformavimą nušvietė savo studijoje K. Ambrasas⁸. Tyrinėtojas nurodė, jog K. Korsakas, pripažindamas atskirai paimtos formos galimybę būti žavinga, patrauklia, poetiška, šitai laiko menininko pasiekiamu meistriškumu, o ne tikruoju menu ir kūryba. Tikrąjį meniškumą kuria „turininga forma“ — reikšmingos, pažangios idėjos ir jos formos darni sintezė.

Šiame straipsnyje norima panagrinėti kai kuriuos kitus K. Korsako meniškumo sampratos bruožus. Aiškinantis, kokias savybes K. Korsakas

⁶ Korsakas-Radžvilas K. Kritika. — K., 1936, p. 22.

⁷ Korsakas-Radžvilas K. Dėl kokybės ir idėjiškumo (1936). — Kn.: Lietuvių literatūros kritika. II. V., 1972, p. 634.

⁸ Žr.: Ambrasas K. Min. veik., p. 290–297.

laiko esant būtinomis, kad kūrinys būtų meniškas, tikimasi išryškinti gnoseologinį ir formalinį meniškumo sampratos aspektus, atskleisti jų sąveiką bei praktinio taikymo, vertinant literatūros meno reiškinius, ypatumus.

* * *

Meniškumas yra kūrinio grožis. Kalbėti apie meniškumą — vadinasi, kalbėti apie tą ypatingą kūrinio pobūdį, kuriuo jis jaudina mus ir per kurį įsijaučiame į jo semantiką. Meniškumo samprata išryškėja iš to, kokios ypatybės laikomos esminėmis grožiui reikštis, kas kūrinyje pripažįstama meniška, o kas ne.

K. Korsako meniškumo sampratos kartinis principas, susijęs su jo estetikos gnoseologiniu ir sociologiniu pobūdžiu, yra požiūris, jog *meniška tai, kas teisinga*. Šiuo principu pagrįstas reikalavimas teisingai vaizduoti gyvenimą. Kūrinys, kuriame prasilenkiama su gyvenimo tiesa arba kuriame ji suprantama neteisingai (yra virtusi netiesa) negali būti laikomas menišku, nes duoda iškraipytą tikrovės vaizdą. Kai menas suvokiamas kaip tikrovės atspindys, tokių kūrinių reikia vertinti neigiamai — jis neatlieka savo paskirties. Pagal tradicinį supratimą tai, kas netobula, negali būti nė gražu.

Tiesos ir grožio sąsąją — seną, Antikos laikus siekiančią estetikos tradiciją — K. Korsako estetikoje sąlygoja materialistinis meno kilmės ir tikslų supratimas. Literatūra, kad ir kokia ji būtų, visuomet turi gyvenimiškų šaknų. Pačia savo prigimtimi ji yra gyvenimo, socialinio gyvenimo reiškinys⁹, — tvirtino 1930 m. K. Korsakas. Iš šių minčių, postuluojančių meno priklausomybę nuo gyvenimo, išplaukia ištikimybės gyvenimo tiesai reikalavimas, kuris kartu suprantamas ir kaip būtina meniškumo sąlyga. „Literatūra auga ir pasiekia didžiųjų meno laimėjimų visada tik atsiremddama tiesa, tiktai tiesa, vis vien kokia forma ji pasireikštų“¹⁰, — skelbia K. Korsakas kitame savo straipsnyje.

Šią nuostatą patvirtina konkretūs K. Korsako kritikos pavyzdžiai. Gyvenimo tiesos iškraipymas yra rimčiausias priekaištas, daromas nagrinėjamam kūrinui, o tai reiškia, jog kartu jis pripažįstamas ir nemenišku. Šiuo aspektu K. Korsakas kritikavo J. Lindės-Dobilo romaną „Blūdas“, Lazdynų Pelėdos apysaką „Klaida“, A. Vienuolio romaną „Ministeris“ ir atvirščiai — už tikroviškumą, ištikimybę gyvenimo tiesai gyrė J. Grušo, V. Mickevičiaus-Krėvės, A. Venclovos kūrinius. Analogiškas ir pačios kritikos vertinimo kriterijus. Geriausia, K. Korsako nuomone, tokia kritika, kuri kuo tiksliau nustato, kiek kūrinio tiesa atitinka gyvenimo tiesą.

Gnoseologinė nuostata sąlygoja meniškumo priklausomybę nuo to, kas laikoma tiesa. K. Korsakas ją suvokia materialistiškai — tai realaus gyvenimo tiesa. Kritikos raštuose operuojama įvairiomis jos formomis: skiria-

⁹ Žr.: Korsakas-Radžvilas K. Straipsniai apie literatūrą. — K., 1932, p. 388.

¹⁰ Korsakas-Radžvilas K. Turinys ir forma (1937). — Kn.: Lietuvių literatūros kritika. II. V., 1972, p. 651.

ma istorinė tiesa, psichologinė tiesa, fakto tiesa, liaudies tiesa. Bendrąją tiesos matą sudaro gyvenimo pažanga. Teisinga tai, kas pažangu, kas išreiškia pažangiausios visuomeninės formacijos, pažangiausios klasės interesus, siekius ir idealus. Kitaip tariant, tiesa suvokiama kaip istoriškai pažangiausia ideologija. Meniškumas tokiu atveju virsta visuomenine verte. *Meniška tai, kas idėjiškai pažangu*, nes tik tai yra tikroji, aukščiausioji tiesa.

Tiesos ir grožio santykio problemą nagrinėjant, svarbu neužmiršti, jog meniškai įtaigi yra tikrai visiškai ir savitikslių tiesa. Bet koks menininko išsikišimas į vaizduojamąjį pasaulį, siekiant jį patobulinti, padailinti, pakreipti pagal trokštamą, bet neatitinkančios sąlygų dalykų eigos supratimą, virsta daline, subjektyviems (asmeniniams ar visuomeniniams) tikslams pajungta tiesa, kuri meno kūrinyje pasireiškia kaip tendencingumas, t. y. voliuntaristinis vaizdų sugrupavimas tokia tvarka, kuri norimą tiesą padeda atskleisti kaip tikrą. Jeigu tiesa siejama su pažanga tam, kad taptų pažangos propagavimo priemone, savaime suprantama, ji tampa nepilna tiesa, nes praranda nesuinteresuotą objektyvumą, be kurio gyvenimo visuma yra nepasiekiamą. Pradiniu kritinės veiklos laikotarpiu (1928—1932 m.) K. Korsakas laikėsi požiūrio, jog iki tam tikros ribos galima suderinti tendencingumą su meniškumu. Pastarajam tuo metu jis skyrė patrauklumo, sudominimo, jausmų ir pergyvenimų sužadavimo funkciją¹¹. Vėlesniais metais pernelyg tiesmuko tiesos tapatinimo su pažanga kritikas atsisakė. Straipsniuose „Apie kritiką“ (1936), „Žlugimo kronika“ (1936), „Žemė maitintoja“ (1936), „Jono Šimkaus apysakos“ (1937), „Tezių romanas“ (1938) tendencingumas be išlygų vertinamas kaip žalingas, kenkiantis kūrinio meniškumui veiksnys.

Svarbą, kurią brandžiuoju kūrybos laikotarpiu K. Korsakas teikė visiškam ir visapusiškam tiesos suvokimui, laikant tai esmine meniškumo sąlyga, gerai parodo įsakmus reikalavimas rašytojams mokytis, šviestis, nuolat plėsti turimą gyvenimiškąją patyrimą. „Nemokšumo neišgelbsti net didžiausias talentas“¹²,— rašė kritikas, priekaištaudamas P. Cvirkai dėl „Frank Kruk“ klaidų. Rašydamas apie tai, ko nežino, su kuo gyvenime tiesiogiai nėra susidūręs, rašytojas negali išvengti apsirikimų, o tai savo ruožtu kompromituoja visus kilnius troškimus ir siekius, kurių vedamas jis ėmėsi plunksnos.

Su gnoseologine nuostata susiję kai kurie kiti K. Korsako meniškumo sampratos aspektai. Vienas iš jų liečia kūrybos metodą. Jį galima formuluoti taip. Kadangi visapusiai ir išsamiausiai gyvenimo tiesą perteikia realistinis vaizdavimas, vadinasi, potencialiai jis yra ir meniškiausias. Antras aspektas apibūdina meniškumo santykį su turinio ir formos dichotomija. Mažtamt tiesos vaidmeniui kūrinyje, silpnėja turinio ir for-

¹¹ Ryškiai šis požiūris atsiskleidžia straipsnyje „Tendencija ir literatūra“ (1931). Žr.: *Korsakas-Radžvilas K.* Straipsniai apie literatūrą.— K., 1932, p. 7—26.

¹² *Korsakas-Radžvilas K.* Laiškas „Frank Kruko“ autoriui (1935).— Kn.: Lietuvių literatūros kritika. II. V., 1972, p. 626.

mos vienybė, gimsta formalizmas, kurio esmė — tariamas, netikras, dirbtinis meniškumas. Stabtelkime ties šiais aspektais.

Realistiniu K. Korsakas laiko tokį kūrybos metodą, kai tiesa apie gyvenimą perteikiama vaizdais, daugiau ar mažiau adekvačiais objektyviems tikrovės reiškinių santykiams ir formoms. Tuo realizmas artimas natūralizmui. Vis dėlto jų negalima tapatinti. Realistinis vaizdavimas remiasi tipizavimu, t. y. esminių, būdingų gyvenimo procesų ir reiškinių atskleidimu. Tipizuojama suvokiant gyvenimo pažangos tendencijas, išreiškiant plačiųjų liaudies masių lūkesčius ir svajones.

Atrodytų, jog jei realizmas suvokiamas kaip visapusė ir betarpiškiausia gyvenimo tiesos atodanga, tai būtų logiška laukti jį pripažįstant pranašesniu už kitus kūrybos metodus. Iš dalies taip ir yra. Vertindamas literatūros kūrinius, kai kuriuos K. Korsakas giria vien todėl, kad jie realistiniai. Jų vaizdai esą paprasti ir aiškūs, lengvai pastebimas ryšys su gyvenimu. „Realizmas geba net iš kiečiausio akmens išskelti grožio kibirkštį“¹³. Tai patetiška, bet charakteringa pastaba. Jos kontekste visiškai natūraliu tampa bendras džiugus tonas, su kuriuo aptariamos J. Grušo, J. Paukštelio, A. Venclovos, T. Tilvyčio kūrinių teigiamybės. Tuo pačiu pagrindu, pavyzdžiui, žvelgiama ir į atskiras literatūros rūšis. Pirmenybę K. Korsakas teikia prozai, o ne poezijai, laikydamasis nuomonės, jog subjektyvumas, kuriuo išsiskiria lyrika, trukdo jai tiesiogiai susiliesti su gyvenimu, slopina gyvą reagavimą į laikotarpio problemas. Tik prozos mokyklą išėję poetai yra pajėgūs kurti tikrai menišką poeziją — teigia jis viename savo ankstyvojo laikotarpio straipsnių¹⁴. Vėliau ši mintis nebeakcentuojama, bet ir priešingas požiūris niekur nereiškiamas.

Tačiau štai galime nurodyti ir kitokių pavyzdžių. Pasisakydamas už realizmą kaip tobuliausią kūrybos metodą, K. Korsakas ne kartą yra pripažinęs meniškai vertingus ir tuos kūrinius, kurie nėra realistiniai ar bent nebuvo laikomi tokiais. Ekspresionistines J. Savickio noveles K. Korsakas kritikuoja už abejingumą vaizduojamiems dalykams, už individualistinę autoriaus poziciją, bet nepaisydamas to, žavisi stiliaus lakoniškumu, metaforas randa turint daug savito romantiškumo. A. Vaičiulaičio romano „Valentina“ atžvilgiu K. Korsakas nepalyginti rūsčiau nusiteikęs: tai ne tik abejingas, bet ir sausas, be gyvo jausmo, šaltos formos kūrinys. Tačiau jis neneigia impresionistinio vaizdavimo meninių galimybių. Galima pasirinkti ir tokį vaizdavimo būdą, teigia K. Korsakas, tik svarbu, kad skaitytojo nepaliktų meninė iliuzija, jog kalba gyvi, tikri žmonės, o ne dirbtinės schemos. Šio pobūdžio argumentų yra daug. Straipsnyje „Turinys ir forma“ P. Cvirkos stilius, kuris vertinamas kaip impresionistinis, lyginamas su A. Venclovos stiliumi. K. Korsakas pasisako už pastarąjį, bet meniškesniu pripažįsta P. Cvirkos stilių. 1939 m. rašytame straipsnyje „Jono Biliūno kūrybos bruožai“ laikomasi nuomonės, jog J. Biliūnas evoliucionavo nuo realistinės prie impresionistinės rašymo manieros. Tai

¹³ Korsakas-Radžvilas K. Straipsniai apie literatūrą.— K., 1932, p. 28.

¹⁴ Žr.: ten pat, p. 298.

meniškumui neatsiliepę. Priešingai, J. Biliūno kūrybą K. Korsakas vertina kaip itin menišką, jos meniškumą sieja su nuoširdumu, lyriškos nuotaikos vieningumu, subtiliu žmogaus psichologijos perteikimu.

Imkime kitą aspektą. Tam, kad kūrinys būtų meniškas, būtina turinio ir formos vienybė. Kitaip tariant, gyvenimo tiesa turi būti išreiškiama maksimaliai adekvačia forma, ji privalo būti atvira ir aiški — mintis privalo kalbėti pati už save. Tarp tiesos, kuri skelbiama kūrinys, ir skaitytojo nereikia jokių įterpinių, jokios retorinės išmonės ir papuošimų, nes visa tai tik apsunkina tiesos pagavą. Perdėtas žavėjimasis formos įmantrybėmis, slepiantis lėkštas ir banalias tiesas, nuvalkiotą turinį — tai pastoviai K. Korsako priekaištai literatūrai. Galima nurodyti čiažią L. Dovydeno romano „Ieškau gyvenimo draugo“, A. Vaičiulaičio „Valentinos“ kritiką, kritiškas pastabas, pareikštas P. Cvirkai dėl prasikišančio jo kūrinioose stiliaus manieringumo, polinkio pirmiausia rašyti „gražiai“, o tik po to — paprastai ir teisingai.

Kyla klausimas, kas yra toji turinio ir formos vienybė, arba vienovė, vienatvė, vieningumas — įvairiais sinonimais kaitaliojama sąvoka, išnyranti vos ne kaskart, kai tik paliečiama meniškumo problema.

Išsamiai šitai yra aptaręs K. Ambrasas¹⁵. Remiantis jo mintimis, K. Korsako požiūrį šiuo klausimu galima taip apibūdinti. Turinys, anot K. Korsako, yra tai, kas tvirtinama, pergyvenama ir vaizduojama kūrinys, taip pat tai, kas už viso šito slepiasi — menininko pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Forma — būdas, priemonės, kuriomis menininkas išreiškia turinį. Aktyviuoju, sąlygojančiu formą pradų pripažindamas turinį ir kartu reikalaujamas atsižvelgti į šių abiejų kūrinio pusių santykinį savarankiškumą, esminiu turinio ir formos dialektikos momentu K. Korsakas laiko natūralią ir laisvą harmoniją, kuria siekiama išraiškos vienareikšmiškumo, maksimaliai objektyvaus ir atviro vaizduojamų reiškinių atskleidimo. Toks turinio ir formos santykis, arba „turininga forma“, kaip šį santykį vadina K. Ambrasas¹⁶, yra viena svarbiausių kūrinio meniškumo sąlygų. „Juo darniau harmonizuojausi kūrinio turinys su jo forma, juo geriau atitinka forma turinį, juo brandesnis, juo vertesnis ir pats kūrinys meno atžvilgiu“¹⁷, — rašė 1930 m. „Kultūroje“ K. Korsakas. Kitaip tariant, tik neperkrauta tiesioginę mintį paslepiančiomis puošmenomis, tik atitinkanti vidinį „kūrinio temos, ideologijos, minčių ir nuotaikų būtinumą“¹⁸ forma yra meniška.

Galima padaryti išvadą, jog turinio ir formos vienybė — tai ne kas kita, kaip darni ir harmoninga *aukštesnio lygio forma*. Elementų įvairovę ji sutelkia į tokią visumą, kuri geriausiai tinka siekiamai esmei atskleisti. Tai ypatingas suderinimo būdas to, kas egzistuoja ir reiškiasi išoriškai, su tuo, kas tą išoriškumą sąlygoja iš vidaus. Suderinimo ypatingumą ku-

¹⁵ Žr.: Ambrasas K. Min. veik., p. 290—297.

¹⁶ Žr.: ten pat, p. 295.

¹⁷ Radž./vilas/ J. Literatūros ir kritikos pagrindai (santraukos).— Kultūra, 1930, Nr. 3, p. 170.

¹⁸ Korsakas-Radžvilas K. Straipsniai apie literatūrą.— K., 1932, p. 344.

ria harmonija, nes kaip tik ji pašalina vienijamosios įvairovės skirtynes, suteikia visumai pusiausvyrą ir stabilumą¹⁹.

Jeigu turinio ir formos vienybė yra aukštesnio lygio forma, vadinasi, susiduriame su dviem formos lygiais, kurių pirmąją *sąlyginai* galima vadinti išorine forma, o antrąją atitinkamai — grynąja forma. Išorinė forma — tai raiškūs, vaizdingasis kūrinio poetikos rūbas. Kaip tik jį turi galvoje K. Korsakas, peikdamas savitiksliau formos gražumu susižavėjusius rašytojus. Tuo tarpu grynoji forma — nuogasis turinio, t. y. tiesos, minties, idėjos, pasireiškimas. Galima pasakyti „sutemo naktis“ ir galima pasakyti „vėsiais delnais užklojo žemę vakaro tamsa“. Abiem atvejais, jeigu žiūrėsime esmės, pasakoma tas pats, bet pirmuoju atveju poetinis krūvis yra minimalus, jį nustumia į šalį informacija — fakto konstatavimas, o antruoju atveju, priešingai, poetinis krūvis yra sustiprintas, to pasiekama pasitelkus metaforą, kuri supoetina konstatuojamąjį faktą, daro jį ne tik savaip informuotesnį, bet ir šiltesnį, labiau sužmogintą, „subjektyvų“. Bet štai, nors pirmuoju atveju turime ribotą poetinėmis galimybėmis konstatavimą, šis konstatavimas, kad ir koks jis būtų trumpas, vis dėlto nėra beformis. Jo formą sudaro du žodžiai, jų derinimas, skambėjimas, kirčiavimas ir pan. Tai ir yra grynoji forma — tiesioginė tiesos atodanga, už kurios nebėra daugiau kur eiti, nesuardant paties informacijos perteikimo aparato.

K. Ambrasas, vartodamas terminą „turininga forma“, akcentuoja turinio ir formos sintetiškumą, šių kūrinio pusių organišką jungtį. Terminas „grynoji forma“ į pirmą planą kelia turinio ir formos jungties glaustumą, taupumą, netgi galima sąlyginai pasakyti — nepastebimumą. Kūrinyje šios savybės pasireiškia tuo, kad vaizdas virsta maksimaliai apnuogintu ir atviru kalbėjimu, išsakymu, tiesioginiu pasakojamųjų dalykų atskleidimu. Bet nors ir skirtingi, šie akcentai nepanaikina to, kas abiem terminams bendra. Jie abu reiškia formą.

K. Korsakas meniškėsne laiko grynąją, o ne išorinę formą. Jau minėjome, jog pernelyg didelį formos puoselėjimą jis vertina kaip formalizmą ir kritikuoja už tai. Bet formos pačios savaime jis neatmeta, nes pats reiškinį egzistavimas reiškiasi per formą, šiam dėsniui pavaldi ir tiesa. Grynoji forma, kuria reiškiasi tiesa, irgi yra meniška. Jos meniškumą sąlygoja tai, kiek ji laisva, imli ir jaudinanti, kiek ji raiški kaip „gryna“ tiesa. Šiuo pagrindu galima skirti meniškumo apraiškų virtinę, kurią riboja ir sąlygoja grynosios formos pobūdis. Meniška tampa ne tik tai, kas teisinga (tai pirmoji, esminė sąlyga), bet taip pat ir tai, kas *vieninga, paprasta, aišku, gyva, natūralu*²⁰. Šios ypatybės iškeliamos kaip priešybė suscheminimui, stilizavimui, dirbtinumui, manieringumui, sodraus ir spontaniško vaizdo stokai. K. Korsakas gana aiškiai nustato ribą tarp poetiško ir nepoetiško žodžio, tarp grynosios formos, tolygios loginiams teiginiams, ir tokios, kuri išsiskiria santūria ekspresija, kuri duoda paprastą ir aiškų

¹⁹ G. Hegelio apibrėžimu harmonija yra kokybinių skirtubių vienybė, žr.: Гегель Г. В. Ф. Эстетика. — М., 1968, т. I, с. 149—150.

²⁰ Žr.: Korsakas-Radžvilas K. Rašytojai ir knygos. — K., 1940, p. 16—18, 155.

vaizdo piešinį. Dėl tos priežasties prie antimeniškų jis skiria ir tokius reiškinius, kaip publicistiškumas, feljetoninis stilius, rašymas „esencijomis“ — minties ir vaizdo „gūsiams“, trikdančiais ramų ir nuoseklų epinio pasakojimo tekėjimą.

Formos savybės, kuriomis K. Korsakas sąlygoja kūrinio meniškumą ar nemeniškumą, atskleidžia tą jo meniškumo sampratos aspektą, kurį tiksliausia vadinti *formaliniu*. Kyla klausimas, ar formalinis aspektas neprieštarauja pagrindiniam — meniškumo sampratos gnoseologiniam aspektui? Koks šių dviejų aspektų santykis?

Jau iš anksčiau dėstytų dalykų akivaizdu, jog K. Korsakas jų neiškelia vienas kitam kaip priešybės, bet priešingai — derina tarp savęs, vienu papildo ir užbaigia kitą. Prioritetiniu, kaip jau sakytą, laikomas gnoseologinis — ištikimybės gyvenimo tiesai aspektas. Tačiau reikia pažymėti — o tai ne visada pakankamu mastu daroma, — kad formalinis meniškumo aspektas K. Korsako estetikoje yra tiek išsivystęs, jog duoda pagrindo traktuoti jį autonomiškai, nesiejant kiekviena proga su reiškia tiesa. Tik jautrios meninės klausos palydimu objektyvumu ir tolerancija galima paaiškinti tai, kad K. Korsakas, visa kritiko aistra gindamas ir propaguodamas savąjį literatūros uždavinių supratimą, ne kartą nurodė turint meninę vertę ir tuos kūrinius, kurių idėjinis turinys ištisai ar iš dalies jam buvo nepriimtinas. Taip antai K. Korsakas labai vertino V. Mykoliaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ patrauklumą ir žavesį, bet nepritarė Liudo Vasario individualizmui, smerkė jo dekadentines nuotaikas, dvasinės ramybės ilgėjimąsi, abejingumą visuomenės gyvenimo reikalams. Tuo pačiu meniniu jautrumu galima paaiškinti minėtąjį nerealistinių kūrinių meniškumo pripažinimą arba tai, kad pirmiausia vertinant literatūros reiškinius jų idėjinio reikšmingumo požiūriu, neprarandamas kiekvieno jų meninės vertės bei vietos, tenkančios kūrybos raidoje, jutimas.

Gnoseologinis K. Korsako meniškumo sampratos aspektas tyrinėtojų jau yra gana išsamiai nušviestas, todėl toliau šiame straipsnyje norėtusi paliesti kai kuriuos su forma susijusius jos ypatumus.

Grįžkime prie *vieningumo*. Lieka pridurti, kad K. Korsakas jį traktuoja kaip kūrinio meniškumo apraišką ne tik turinio ir formos santykio, bet ir kitų kūrinio aspektų atžvilgiu. Kad ir kokios gyvos, sąmojingos, originalios ir įtaigios būtų kūrinio dalys, jeigu jos susietos mechaniškai — kūrinys bus padrikas, be vienijančios centrinės minties. Turi būti organiška jungtis. Bendro telkiančio centro valdomos, kūrinio dalys turi natūraliai pereiti viena į kitą, viena kitą paaiškinti ir papildyti. Kad būtų vieninga kompozicija, reikia, kad būtų vienodas stilius, nuotaika, poetinis žodynas, o iš kito taško žiūrint — vieninga vaizdo logika, vaizduojamų charakterių psichologija ir elgsena.

Meninio vertinimo, grindžiamo vieningumo kriterijumi, K. Korsako kritikos straipsniuose apstu. Nurodysiu tik keletą pavyzdžių. Kompozicijos padrikumas, silpni priežastiniai ryšiai tarp atskirų kūrinio dalių, pasibyrumas ir epizodiškumas prikišama Lazdynų Pelėdos apysakai „Klaida“, J. Marcinkevičiaus romanui „Sukaustyti laurai“, L. Dovydėno romanui

„Ieškau gyvenimo draugo“, T. Tilvyčio poemai „Dičius“. Veiksmas šiuose kūrinuose vertinamas kaip lekių šuoliai, neturįs nuoseklaus, ramaus tekėjimo. Panašiai priekaištaujama P. Cvirkos romanams. Prieštaringas esąs Frankas Krukas: Amerikoje jis gudrus, o Lietuvoje žioplas. „Žemėje maitintojoje“ prie visumos nesiderina satyriniai epizodai. Pasak K. Korsako, nepakankamai motyvuotas Galinio minčių, linkint broliui mirties, gretinimas su atgailos malda A. Venclovos apsakyme „Amerikos kareivis“. J. Šimkaus apsakymų herojų vulgarumas neatitinkas jų pasaulėžiūros pažangumo. Vieningumas pasiekiamas per gilų išgyvenimą, įsijautimą į rašomą dalyką. K. Korsakas pažymi, jog vienas sunkiausių barjerų, iškilusių S. Nėriai, kai ji pasuko visuomeninės poezijos kūrimo linkme, buvo dvilypumo tarp minties ir formos, jausmo ir išreiškimo, senos psichikos ir naujos ideologijos, įveikimas. Pasiektas lyriškasis vieningumas yra didelė V. Mykoliaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ I tomo teigiamybė. Ji prarasta II tome, kur vyraujančiu yra tapęs epinis pradai.

Atskirais atvejais K. Korsakas kalba nebe apie kūrinio, bet apie kūrėjo, menininko dvasios vieningumą. Vieninga turinti būti menininko pasaulėžiūra, vaizduotė, tikrovės suvokimas.

Natūralumo sąvoką K. Korsakas vartoja kaip realumo sinonimą, bet kartu skiria ir kitą jos reikšmę. Natūralu, vadinasi, paprasta, organiška, laisva, be dirbtinumo ir suvaržymo. Natūralus toks reiškiny, kurio išvaizda yra būtina, kuris turi pusiausvyrą, kuris toks, koks visada yra. Meniškumą siejant su natūralumu, iš vienos pusės, pabrėžiamas tikroviškumo momentas, taigi, ryšys su gyvenimu, o kita vertus — pasisakoma už gyvą, laisvą vaizdo paprastumą. Puiki, anot K. Korsako, V. Mykoliaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ savybė yra ta, kad gyvenimas jame „natūralioj perspektyvoj ir natūraliai (ne natūralistiškai) atvaizduotas“²¹. Ir atvirkščiai, kitas rašytojo romanas „Krizė“ todėl neminiškas, kad aprioriai sukonstruotas, schemiškas. Tikrovė, kuri jame vaizduojama, yra deklaratyvi, bet ne gyvenimiškai natūrali ir teisinga. Daug reikšmės K. Korsakas teikia meninės kalbos natūralumui, giria už tai J. Grušo „Karjeristų“, J. Paukštelio „Kaimynų“, A. Venclovos apsakymų rinkinio „Naktis“ kalbą.

„<...> Aukščiausias stiliaus meninio tobulumo požymis visada buvo natūralumas ir paprastumas <...>“²², — rašo straipsnyje „Gyvi ir negyvi personažai“ (1936) K. Korsakas. Remdamasis V. Belinskio mintimi, jog *paprastumas* — tai tiesos grožis, šią savybę jis skiria prie pačių svarbiausių meniškumo dėsnių. Paprasta yra tokia išraiška, kai atsakyta visų išorinių pagražinimų, bet kokio įmantrumo, kai maksimaliai priartėjama prie grynosios, arba tiesioginės, vaizduojamųjų dalykų formos. Džiaugdamasis V. Krėvės „Raganiaus“ meniniu įtaigumu, kritikas nurodo apysaką esant „nuostabiai. paprastai ir neįmantriai parašyta knyga“²³. Aptar-

²¹ Korsakas-Radžvilas K. Kritika. — K., 1936, p. 87.

²² Korsakas-Radžvilas K. Rašytojai ir knygos. — K., 1940, p. 23.

²³ Ten pat, p. 157.

damas A. Venclovos ir J. Šimkaus apsakymus, pirmąjį K. Korsakas giria už kalbos paprastumą, už sugebėjimą paprastomis priemonėmis pasiekti žavinčio vaizdų spalvingumo ir nuotaikingumo, antrąjį — už perėjimą prie paprastesnio, natūralesnio stiliaus, už dirbtinių sakinių trumpinimu pagrįsto manieringumo atsisakymą. Tikrajai kūrybai, tikrajai poezijai visada būdingas paprastumas ir naujumas. Tuo pasižymi tikri poetai, o tokia poete neginčijamai esanti S. Nėris,—rašo K. Korsakas 1939 m. straipsnio apie S. Nėries lyriką pabaigoje. Paprasta privalo būti ne tik kūrinio ar atskiro vaizdo išraiška, ne mažiau svarbus yra vaizduojamų charakterių, istorijų ir situacijų paprastumas.

K. Korsako nuomone, viena pagrindinių lietuvių literatūros meninio silpnumo priežasčių yra gyvų žmonių, psichologiškai ir gyvenimiškai įtikinamų bei meniškai ryškių personažų nebuvimas. Apie tai rašoma straipsnyje „Gyvi ir negyvi personažai“ (1936). Daugelis literatūros herojų tesą pasigailėjimo verti manekenai, negyvos, iš kartono iškirtos lėlės, veikiančios dirbtinėse, išgalvotose situacijose. Jie neturi nei gyvo jausmo, nei gyvos psichologijos, nei žmogiškos šilumos, nekalbant jau apie natūralią logiką ar elementarų gyvenimo pažinimą. Šiuo aspektu pažvelgęs į lietuvių literatūrą, K. Korsakas pabrėžia *gyvumo*, kaip meniškumo apraiškos, reikšmę. Sugebėjimą kurti gyvus, skaitytojo vaizduotę ir širdį jaudinančius vaizdus K. Korsakas laiko svarbiausiu dalyku menininkui, gyvas vaizdas, kaip jis teigia, yra meniškiosios prozos pagrindas²⁴.

Gyvumu K. Korsakas supranta: a) gyvenimišką, persmelkiančią įtaigų vaizdo natūralumą; gyvas, vadinasi, lyg iš tikrovės perkeltas, toks natūralus; b) laisvą ir išmoningą vaizdavimo priemonių kaitą; c) vaizdavimo spontaniškumą. Vaizdas tuo gyvesnis, kuo daugiau vienu metu objekto ypatybių aprėpia, kuo jis dinamiškesnis ir kuo laisviau, natūraliau įsi-komponuoja į kūrinio vaizdų visumą. Gyvumo priešybėmis K. Korsakas laiko dirbtinumą, schematizmą, publicistinį, t. y. sausą sąvokinį vaizduojamų reiškinių apibūdinimą.

Svarba, kurią K. Korsakas teikia gyvumui, matyti iš to, jog jis labai dažnai vartoja šią sąvoką. Daugelis vertinimų jo kritikos raštuose pagrįsti gyvumo konstatavimu arba jo pasigedimu. Kaip antai, rašydamas apie J. Lindės-Dobilo romaną „Blūdas“, K. Korsakas nurodo gyvą veikėjų — fanatiko Kantičkos, gyvenimo užguito, gaspadinių užjoto klebono Gumbilevičiaus pavaizdavimą. „Gyvas, su krauju ir kūnu“ esąs V. Mykolaičio-Putino Liudas Vasaris. Gyvas todėl, kad tikro menininko atvaizduotas, kad jo charakteryje daug autobiografinių bruožų, tikrai išgyventų jausmų. Užtat Auksei, vaizduojamai „Altorių šešėly“ III tome, stinga gyvybės. Ji esanti praktiška, tiesi, atvira, bet neryški, ne gyvenimo, o autoriaus fantazijos padaras. Dar blogiau su „Krizės“ personažais — jie visi esą sausi ir negyvi. Dičius, Nina, Adelė T. Tilvyčio poemoje gyvi tik išoriškai, jie neturi vidinės gyvybės, literatūrinį personažą paverčiančios gyvu žmogumi.

²⁴ Žr.: Korsakas-Radžvilas K. Kritika.— K., 1936, p. 84.

P. Cvirkos romaną „Žemė maitintoja“ nagrinėjant, gyvumas K. Korsakui tampa vos ne pagrindiniu kūrinio meniškumo matu. Kritikas prikiša rašytojui atsakingumo stoką: ne vienoje vietoje romano visuma reikalaujusi duoti gyvą vaizdą, gyvą idėjinę ar psichologinę vaizduojamų įvykių analizę, tačiau P. Cvirka, pasinaudodamas savo stilistiniais sugebėjimais, šias vietas užpildė sužavinčiais, lengvai parašytais, bet gyvo vaizdo nepavadojančiais sakiniais. Monikos Tarutienės paveikslas, K. Korsako nuomone, pavykęs todėl, kad tai „tikrai gyvas žmogus“, jinai pavaizduota vargstanti ir kenčianti, beraštė, tikinti, paklusni, žodžiu, tipiška to meto kaimo varguomenės atstovė. Apie Jurą Tarutį šito pasakyti nesą galima, „tai rezonatorius, tik vienoj kitoj vietoj tepasireiškęs kaip gyvas žmogus“²⁵. Dar silpnesnis esąs Jarmala. Suktumas, apdairumas, karjerizmas ir kiti jo bruožai apmesti teisingai, tačiau jie negyvi, nes „nepadengti nei kūnu, nei kraujumi“.

Už gyvumo stoką K. Korsakas itin griežtai kritikavo A. Vaičiuliaičio romaną „Valentina“. Veikėjai esą blankūs, jų nematai gyvų, reikia stengtis, norint juos išivaizduoti, nors autoriaus jie apdovanoti subtiliais psichologiniais pergyvenimais ir jausmais. J. Biliūno vaizdelis „Piestupys“, priešingai, laikomas itin menišku todėl, kad gyvas — laimi sukeliamas grožio jausmas. Meno gyvybei išgauti būtinai reikia turėti talentą.

Aptartąsias meniškumo apraiškas galima papildyti glaustumo, saikimumo, aiškumo, tikslumo ir kitais reikalavimais, bet tai jau mažiau išvystyti K. Korsako meniškumo sampratos aspektai.

Bendra straipsnio išvada būtų tokia. Gnoseologinė nuostata neišsemia viso K. Korsako meniškumo sampratos turinio. Ją papildo formaliniai kriterijai, išplaukiantys iš formos kaip tiesioginės tiesos išraiškos supratimo. Pasisakydamas prieš formos pernelyg didelį vertinimą, vedantį į formalizmą ir tuščią stilizavimą, K. Korsakas pabrėžia turinio ir formos vienybės svarbą. Organiška turinio ir formos harmonija pagrindžia kūrinio vieningumą, paprastumą, natūralumą, gyvumą bei kitas jo meniškumo savybes.

²⁵ Korsakas-Radžvilas K. Kritika.— K., 1936, p. 235.